

TOPÒNIMS MALLORQUINS COM A INDICADORS DE LA IDENTITAT DINÀMICA DEL PAISATGE VEGETAL

César LÓPEZ LEIVA*
Jorge CUEVAS MORENO
D. GONZÁLEZ GAARSLEV
Pablo HERREROS CANTIS
Esteban MARCOS RUIZ
*cesar.lopez@upm.es

Escuela de Ingeniería de Montes, Forestal y del Medio Natural (EUIT Forestal)
Universitat Politècnica de Madrid
Avda. Ramiro de Maeztu, s/n
Ciudad Universitaria. 28040 Madrid

Resum

Els noms de lloc ens donen informació sobre la identitat del paisatge vegetal segons és percebut i interpretat pels habitants del medi i també sobre la influència dels usos tradicionals i de llur intensitat. Algunes tendències dinàmiques (transformacions i interaccions) de les agrupacions vegetals poden romandre indicades i suggerides pel topònim, com a nom descriptiu de l'aspecte rellevant o testimonial relatiu a la vegetació o la flora de l'indret així anomenat, tant si ha canviat com si es produeix una estabilització de les comunitats vegetals com a conseqüència de l'acció humana. En aquest sentit, la indicació toponímica pot servir com a dada geobotànica i també dóna suport per a la fixació dels fitònims locals amb l'accepció precisa, per correspondència amb l'individu o l'agrupació que efectivament existeix o va existir: la veritable identitat de l'element vegetal del paisatge. En aquest treball hem fet una anàlisi preliminar dels fitotopònims i sinfitotopònims mallorquins inclosos en la informació cadastral digital, per tal d'identificar-los i de classificar-los i comprovar la permanència actual de les espècies i comunitats a què al·ludeixen, mitjançant l'estudi de correspondències amb la informació de la cartografia temàtica de vegetació.

INTRODUCCIÓ. DINÀMICA DE LA VEGETACIÓ I FITOGEOGRAFIA DE MALLORCA

En la interpretació del paisatge vegetal és clau considerar la seva identitat dinàmica. Les poblacions d'espècies i les agrupacions vegetals evolucionen amb el temps, succeint-se en terminis variables, excepte si es mantenen les condicions d'equilibri entre producció i explotació ecològica a l'ecosistema. Aquesta s'ha d'entendre com una reducció de la biomassa creada o una despesa consumptiva de l'existent i fins i tot com una destrucció temporal. I pot ser deguda a causes naturals o a l'acció humana. L'aprofitament tradicional, més o menys sostingut, implica l'estabilització de moltes poblacions i cobertes vegetals. La transformació dels usos del sòl i els canvis experimentats en l'hàbit rural, en concret a Mallorca, han significat una evolució de la coberta vegetal. Queden testimonis toponímics d'activitats que van limitar la densificació de les cobertes o l'elevació de la seva alçària, o bé van induir l'estabilització d'agrupacions de matollar o la degradació avançada; és el cas de les referències al carboneig [*Sa Carbonera (St. Llorenç des Cardassar)*, *es Clots Carbons (Escorca)*], la presència de forns, que necessitaven alimentar-se de material llenyós [*Torrent des Forn de Calç (Algaida)*, *Forn des Vidre (Campanet)*], l'extracció de fusta i llenya [*Caló de sa Fusta (Capdepera)*] o els usos ramaders, com els que, per exemple, es refereixen als llocs acotats per resguardar el ramat (les 'pletes' presents al *Puig de sa Pleta (Artà)*, *Canal de la Pleta (Pollença)*, *Regueró de sa Pleta (Sant Llorenç des Cardassar)*). Sobre la presència de foc com a factor ecològic natural, eina de rejuveniment de pastures o element destructor, han romàs noms com *es Cremat (Sant Joan)* i el relatiu a la presència de comunitats herbàcies derivades d'incendis reiterats [*es Carritxó (Felanitx)*, al·lusiu a la gramínia *Ampelodesma mauritanica* 'càrritx?'].

La successió, natural o induïda, de diferents tipus de coberta vegetal pot consistir en canvis progressius o regressius, però també en bloquejos o estabilitzacions, alternances cíclics i salts evolutius. La vegetació natural vindria caracteritzada per un tipus *estructural*, la formació o fesomia de vegetació potencialment dominant d'acord amb el clima o condicionada per característiques o estats del substrat. El conjunt de comunitats i les seves possibles interrelacions al llarg del temps estan presidits no per una comunitat climàtica teòrica monoespecífica, probablement il·lusòria, sinó pel tipus d'estructura òptim amb barreja irregular d'espècies principals codominants. Cap a on des d'aquest òptim teòric evoluciona un conjunt d'agrupacions vegetals de diferent nivell evolutiu o maduresa, entesa com una adaptació al medi, complexitat, categoria

d'estructura i valor protector. La successió a partir d'un cert estat no té una sola possibilitat, sinó diverses, formant un *complex evolutiu*. La seva representació gràfica seria una xarxa més o menys intrincada i no tant una línia o escala rígida d'estadis consecutius.

A Mallorca, els tipus climaticoestructurals poden sintetitzar-se de la manera següent:

a) El *subescleròfil (S)* o *escleròfil més mesòfil*, a partir dels (600) 700-800 m a les obagues de Tramuntana, però amb escassa representació real per intrazonalitat deguda a la presència de roquissars càrstics. El nivell màxim correspon a l'*alzinar*. Als nivells intermedis, partint del màxim, apareixen *alzinars* d'inferior categoria estructural i florística, seguits en l'escala per masses amb inclusions de *Pinus halepensis* o masses pures de pineda.

b) L'*escleròfil (E)*, clarament dominant, amb tres variants: b1) la de tendència subescleròfila al nord; b2) l'escleròfila típica; i b3) la més termòfila i xeròfila al centre i el sud. Aquesta última dona pas, en estacions litorals amb major xericitat per efecte de vents dessecants combinats amb sòls pobres, a l'*hiperxeròfil* atenuat.

Els nivells màxims corresponen a formacions arbrades de coberta alta, amb sotabosc ben conformat. La pineda de *pi blanc (Pinus halepensis)* és l'agrupació arbòria que ocupa major extensió, seguida dels alzinars. Nivells intermedis representen formacions arbrades amb estructures de menor alçària i densitat i composicions en què intervenen espècies i agrupacions progressivament més xeròfiles i/o heliòfiles: ullastrars, marines i garrigues —fins i tot les dominades pel *càrritx*—, amb freqüents inclusions d'elements amb significació superior (rodals de pinar o ullastrar i fins i tot alzinars). Els nivells de maduresa baixa corresponen a les garrigues degradades o incipients (colonitzadores d'olivars abandonats) i a altres agrupacions que pateixen regressió per explotació intensa (urbanitzacions, incendis, pedreres, etc.) (LÓPEZ LEIVA, 2001).

c) *Hiperxeròfil (H)* atenuat, amb possibilitat de formacions arbòries (pinedes) en barreja amb garrigues termòfiles i retalls de savinars. El nivell màxim correspon a pinedes obertes amb sotabosc de garriga termòfila, i en nivells intermedis es troben les garrigues termòfiles i les marines, a més de les comunitats de savina.

d) Entre els intrazonals, els de major significació són, per ordre d'extensió decreixent: el *càrstic-rupícola (K, F)*, àmpliament representat a la corona altitudinal dels massissos de la serra de Tramuntana, amb acompanyament del tipus *glareícola (J)* en tarteres i acumulació de pedres; l'*arenícola (R)*, en els trams costaners; l'*hidròfil parcial o francament halòfil (L)*, a les albuferes i els aiguamolls (a aquest tipus caldria afegir la variant de vegetació *aerobalòfila* representada pels matolls pulvinulars espinosos de *socarrells* als penya-segats costaners); i, finalment, el *glicohidròfil (P)*, amb molt exigua representació —fins i tot potencialment— en alguns trams de torrents en planes.

Els fitotopònims i sinfitotopònims (RUIZ DE LA TORRE, 1988) poden utilitzar-se com a eines indicadores geobotàniques: per a l'anàlisi de corologia o distribucions d'espècies i la història dels aprofitaments i usos del sòl (LÓPEZ LEIVA & COVES MORENO, 2012, LÓPEZ LEIVA et al. 2010). Sovint, després de la seva interpretació, són indicis de la presència i abundància d'espècies i de les seves relacions dinàmiques.

MATERIALS I MÈTODES

Els canvis de la coberta vegetal poden detectar-se per comparació entre la designació toponímica i la vegetació real actual, tot i que no es disposa d'una datació no homogènia i normalitzada dels noms de lloc.

La font utilitzada per a la recopilació de topònims ha estat la cartografia digitalitzada del cadastre de rústica, amb 42.539 registres a Mallorca, que subministra dades georeferenciades i relacionades amb superfícies. La base del cadastre té l'inconvenient de la irregular precisió en la transcripció dels topònims i en la seva possible inexactitud o arbitrarietat en l'adscripció a àrees reals (en tot cas, més aproximades que els habituals «punts» geogràfics on se solen ubicar els noms). Com a base auxiliar per a la localització de topònims es va utilitzar informació toponímica al servidor WFS de l'Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears (IDEIB), alhora provinent del Mapa Topogràfic Balear de 1995 i de 2006, ambdós a escala 1 : 5 000. Com a cartografia temàtica, s'ha fet servir el Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 25 000 (MAGRAMA, 2012).

La seqüència de l'anàlisi fitotoponímica va consistir en: 1. *Creació de base de dades amb 1.722 dades cadastrals amb significat assignat*. Cada registre va quedar adscrit a un grup semàntic tenint en compte noms vernacles mallorquins (BONNER, 1994; CALDENTEY, 2008 i les nostres pròpies dades recollides en les prospeccions

de camp del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 200 000). 2. *Creació de mapes toponímics per famílies lèxiques*. 3. *Intersecció de la cartografia toponímica amb mapes de vegetació en GIS*. A cada registre «localitzable» es van afegir els camps corresponents a la informació sobre la coberta vegetal en la seva superfície i es van identificar els polígons externs a les àrees actuals de distribució. Dels registres totals, se'n van triar 951 per confrontar-los amb el Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 25 000, exclouent algunes espècies tradicionalment significatives en els cultius arboris (*Prunus dulcis* 'ametller' i *Ficus carica* 'figuera') 4. *Anàlisi de les correspondències entre els elements vegetals al·ludits i la coberta vegetal actual* referida a les possibles espècies consignades com a principals als mapes forestals, seleccionant els polígons del cadastre amb denominació coincident («topònims no externs») o no coincident («topònims externs») i representant-los cartogràficament.

RESULTATS

El volum de les dades obtingudes és considerablement gran. S'apunten una sèrie d'indis de característiques fitodinàmiques, amb un esbós de sistematització, amb alguns dels resultats que exemplifiquen el caràcter indicador dels topònims.

La vegetació *clímax* o més madura. La intensa i secular activitat humana atorga caràcter hipotètic i incert a la identitat de les vegetacions d'òptima adaptació al medi, a causa d'una transformació profunda de les condicions primitives i de la dificultat de comprovar les teories en un termini generacional. És aconsellable considerar diferents possibles hipòtesis sobre la naturalesa de les cobertes vegetals de major maduresa assolible (RUIZ DE LA TORRE, 1990). Es tractaria en la major part dels casos de masses mixtes arbrades amb coparticipació d'elements (alzines-pins, ullastres-pins, etc.), a excepció dels alzinars de variant més higròfila. Alguns topònims són descriptors aproximats de l'estructura d'aquestes cobertes madures: els derivats de *bosc* i els que tenen com a arrel *lluc* (del lat. *lucus* 'bosc sagrat'). A Mallorca, el terme al·ludeix a les formacions arbrades d'elevada densitat de *Q. ilex ilex*, *Q. ilex ballota* o masses amb individus de formes intermèdies entre les dues subespècies. Actualment, hi ha paratges exteriors a l'àrea de distribució d'aquesta espècie que *indiquen regressió*, atès que en l'actualitat no mantenen cobertes d'aquesta espècie com a dominant, majoritàriament de superfície exigua; poden esmentar-se (incloent probables patronímics) *es Bosc* i *es Bosquet* (*ses Salines*), *sa Penya Bosca* (*Felanitx* i *Santanyí*), *es Bosquerró* (*Sant Llorenç des Cardassar*), *es Bosc* (*Alcúdia*), *es Bosc* (*Pollença*), *es Pou Bosc* (*Petra*), *Son Bosca* (*Ariany*, *Maria de la Salut*, *sa Pobla*), *es Bosc* (*Alcúdia*, *Pollença*), *Son Bosc* (*h*) (*Palma*), *Son Boscana* (*Llucmajor*), *na Bosc* (*Porrires*), *Bosqueta* (*Inca*), *Son Bosc* (*Inca*) i *Bosc Nou* (*Inca*) (Fig. 1).

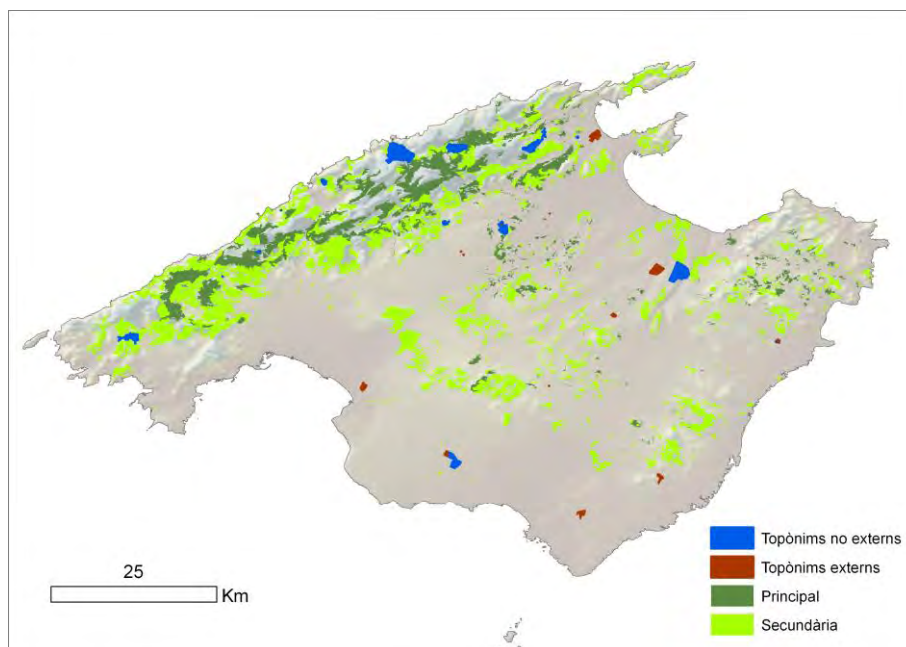

Fig. 1. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *bosc*, interpretats en relació a la presència de *Quercus ilex*. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució de l'espècie com a (co)dominant en tesselles del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000. S'indiquen les àrees de distribució de l'espècie dominant (principal) o codominant (secundària)

D'aquesta espècie que caracteritza agrupacions madures apareixen els col·lectius *Comellar de s'Alzinar* (*Artà*), *Son Alzines* (*Escorca*), *Puig de s'Alzinar* (*Fornalutx*), *l'Alzinar* (*Pollença*) i el topònim *Punta de s'Alzina Dolça* (*Capdepera*) (IDEIB).

En la variant més higròfila del tipus escleròfil, podrien donar-se manifestacions d'extensió menor d'arbres més acords amb condicions submediterrànies. És controvertida la potencialitat natural de *Quercus faginea* (LÓPEZ LEIVA, 1995, p. 81), amb indicadors toponímics al *Puig des Reures (Puigpunyent)*, on sí hi ha presència coneguda d'aquest arbre marcescentifoli. Així mateix, estan dispersos per l'illa paratges que es refereixen al 'teix' (*Taxus baccata*): *Font i Torrent des Teix (Bunyola)*, *Puig des Teix (Deià)* i *Serra des Teix (Escorca)*, en tot cas en al·lusió a individus aïllats, en designacions no abundants. No hem trobat a les fonts utilitzades, però, referències a arbres secundaris integrants de boscos madurs com l'arbre de visc' (*Ilex aquifolium*), el 'rotaboc' (*Acer opalus*) o la 'pomera borda' (*Sorbus aria*), que es troben a Mallorca a la serra de Tramuntana i amb poblacions molt reduïdes.

Per a certes condicions de substrat, a l'escleròfil i en tipus intrazonal rupícola seria capçalera de complex evolutiu —encara que també estadi de nivell evolutiu preòptim— la pineda de *Pinus halepensis* com a espècie més frugal, heliòfila i xeròfila. No està de més recordar la denominació grega recollida per Plini el Vell per a les illes més occidentals, Pitiüses (de *pythis* 'pi') i que corroboraria, per al·lusió a la seva abundància, el caràcter natural d'aquestes comunitats arbòries, ja en època d'explotació d'intensitat moderada i sense degradació significativa de les comunitats de frondoses planoperennifòlies. Els pins poden desenvolupar ràpidament el seu vol i el seu sistema radical, pervivint en sòls no favorables per a la instal·lació d'un altre arbre competidor en espessor, l'alzina. Per progressió i després del cessament de l'aprofitament tradicional, sobretot ramader, també colonitzen fàcilment i de forma espontània terrenys abans coberts de vegetació menor (ullastrars, garrigues, matollar mixt); si les pinedes perviuen i es fan denses, són després gradualment ocupades per frondoses. Això induïx a pensar que els pins són sempre «cremadors d'etapes» en la successió progressiva i anteriors dels boscos escleròfils de fulla plana persistent. Però la realitat és que constitueixen vegetació madura en barreja o mosaic amb aquests, com podria demostrar també la toponímia.

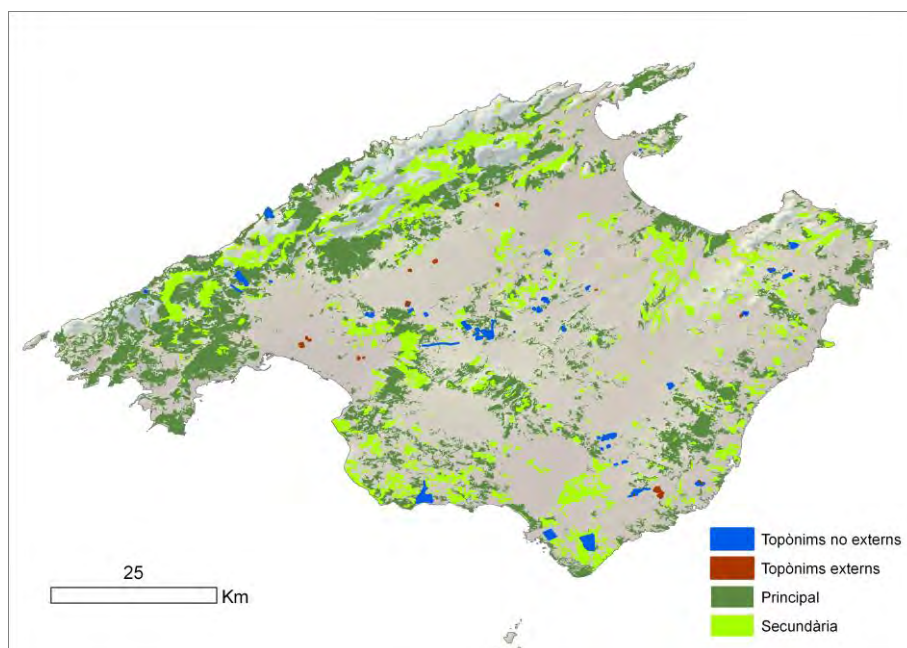

Fig. 2. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *pi* i derivats, interpretats com a relatius a la presència de *Pinus* i, en particular, *P. halepensis* com a espècie principal. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució de l'espècie com a (co)dominant en tessel·les del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

Els topònims actualment externs es refereixen a: *es Pinars*, *es Pins i Can Pins (Santanyí)*, *es Pinaret (Santa Eugènia)*, *es Pinaret (Marratxí)*, *es Pinaret (Santa Maria del Camí)*, *Can Pi/Pins (Campanet)*, *Camí Sa Rota Pineda (Sineu)*, *Na Pineda (Artà)*, *Son Pi (Sant Llorenç de Cardassar)*, *Son Pi (Artà)*, *Can Pinaret (Palma)*, *Pinaret (Binissalem)*, *Son Pi (Palma)*, *Can Pi/Pins (Selva)* (Fig. 2). Majoritàriament es localitzen a la plana central, a l'eix Palma-Inca.

La toponímia del pi i les pinedes és abundant. Citem la de La IDEIB: *Cap des Pinar*, *Pina i Torrent de Pina (Algaida)*, *Torrent de sa Font des Pi (Artà)*, *Serra des Pins (Bunyola)*, *Pla des Pins i Puig des Pins (Cahvià)*, *es Pinaret (Campos)*, *Son Pinya (Campos)*, *Punta des Pi (Cañdepera)*, *Torrent de Pina (Costitx)*, *Cingle des Pi (Escorca)*, *Coll des Pi i Serra des Pinotells (Estellencs)*, *Can Pi (Felanitx)*, *Cala Pi (Llucmajor)*, *Son Pinyolí*, *Torrent de Cala Pi i Torrent de s'Osca des Pi (Llucmajor)*, *Can Pinya (Manacor)*, *es Pinaret (Marratxí)*, *Alcúdia Pins (Muro)*, *Pineda Parc (Palma)*, *Cala Pi de la Posada i Puig de la Pinya (Pollença)*, *Son Pinya [d'en Sol·leret] (Porreres)*, *Puig d'en Pinyó (Puigpunyent)*, *Pinar de Son Serra*

(*Santa Margalida*), *Talaia des Pi (Santanyí)*, *Torrent de Pina (Sencelles)*, *Cap des Pinar i Costa des Pins (Son Servera)*. Els nombrosos testimonis toponímics són indicis de la seva presència abundant en gairebé tots els sectors geogràfics mallorquins, en paisatges freqüentment fragmentats alternant amb altres comunitats també madures.

Arbre espontani però difós i aprofitat com a farratger i molt comú a l'illa és el garrover (*Ceratonia siliqua*), associat al domini del tipus escleròfil més termòfil. Els paratges dits *els Garroverars i Garrover (Bunyola)*, *Garrover (Estellencs)*, *el Garroverar (Alcúdia)*, *Garrover (Pollença)*, *Son Garrova (Sant Llorenç des Cardassar)*, *Camí des Garroví (Palma)*, *es Garroverar (Llucmajor, Algaida)*, *es Garrovers (Sencelles)*, *Font des Garrovers (Mancor de la Vall)* i *Garrover (Binissalem)* al·ludeixen a la seva presència en zones on actualment no existeix com a dominant (Fig. 3).

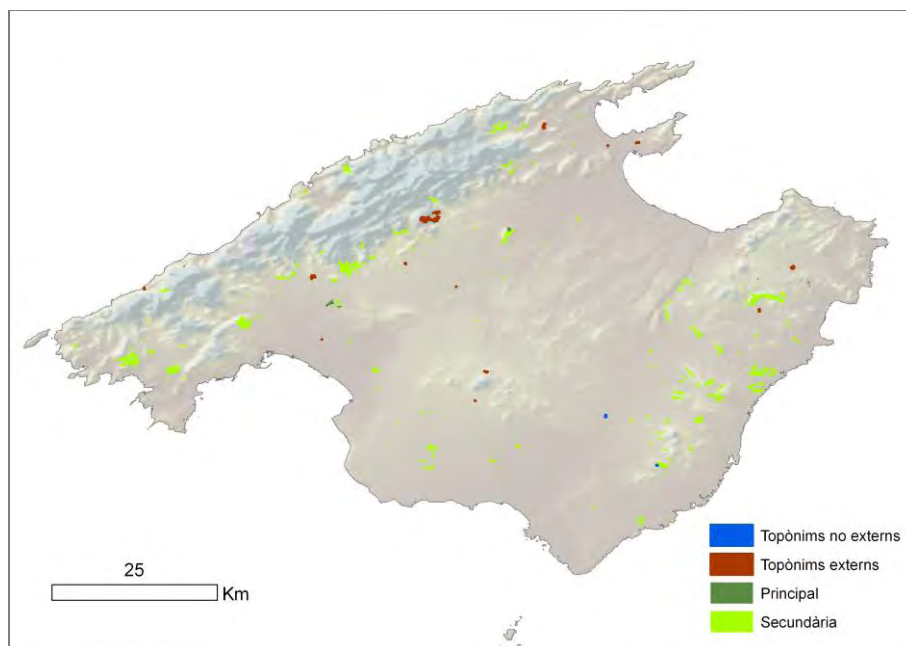

Fig. 3. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *garrover (Ceratonia siliqua)* i les seves variants a Mallorca. En vermell s'assenyalen els polígons exteriors a l'àrea de distribució actual de l'espècie com a dominant en tesselles del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

Un arbre termòfil, en aquest cas caducifoli, amb caràcter accessori als boscos d'escleròfil·les planoperennifòlies o aciculifolis és el 'lledoner' (*Celtis australis*), que forma com a màxim rodals de poca superfície i sol aparèixer esquitxat de forma natural o plantat i promogut en àrees de cultiu o pròxim a les possessions. Es poden trobar els topònims de *Son Lledonet (Campos)*, i *Son Soler des Lledoner (Felanitx)*.

La presència de la surera (*Quercus suber*) a Mallorca és escassa, d'acord amb les preferències d'aquest arbre per sòls descarbonatats. La cartografia toponímica de la IDEIB recull *Racó des Suros (Alaior)*, *Son Sureda Nou i Vell (Artà i Sant Llorenç des Cardassar)*, *Puig de Son Sureda i Son Sureda des Molí (Manacor)*, *Son Sureda des Ullastres (Manacor)*, *Son Sureda Pobre (Manacor)*, *Puig de Suro (Mancor la Vall)*, *Son Sureda (Marratxí)*, *Son Suredeta (Palma)* i *Can Sureda d'Alt (Pollença)*.

En l'àmbit del tipus escleròfil més xeròfil hi ha limitacions ecològiques per al desenvolupament d'arbrat en espessor, que donen pas a espècies habitualment subarborescives com l'ullastre (*Olea europaea sylvestris*) i la savina (*Juniperus phoenicea*), que, formant masses mixtes amb el mateix pi blanc amb densitats variables, també constituïrien vegetació propera a la més evolucionada amb aquestes possibilitats mesològiques de més acusada mediterraneïtat o, en el cas de la savina negra, d'intrazonalitat per substrat sorrenc. Seria el cas d'*Ullastre d'en Boi (Alcúdia)*, *Son Sureda des Ullastres (Manacor)* i *Canal de s'Ullastrar (Muro)*, així com els que recullen una altra denominació per a aquest espècie: *Puig Revell (Artà i Capdepera)*, *Puig des Revells (Calià)*, *es Revellar i es Revellaret (Campos)*, *Punta del Revell (Pollença)*, *Puig des Revells (Sant Llorenç des Cardassar)*, *es Revellar (Santa Margalida)* o *Clot des Revellar (Santanyí)*. De *J. phoenicea* se'n troben (IDEIB) alguns exemples a les illes veïnes, com *Port de la Savina (Formentera)*, *Puig des Savinar (Santa Eulàlia del Riu)* i *Costa de sa Savineta (Sant Lluís)*. A Mallorca, hi ha *es Savinar (Santanyí)* com a topònim extern a l'àrea actual de distribució d'aquesta espècie com a dominant (Fig. 4). Moltes d'aquestes manifestacions serien, però, estadis d'evolució intermèdia en la progressió cap a les masses més denses i de major talla constituïdes bàsicament per *Pinus halepensis*.

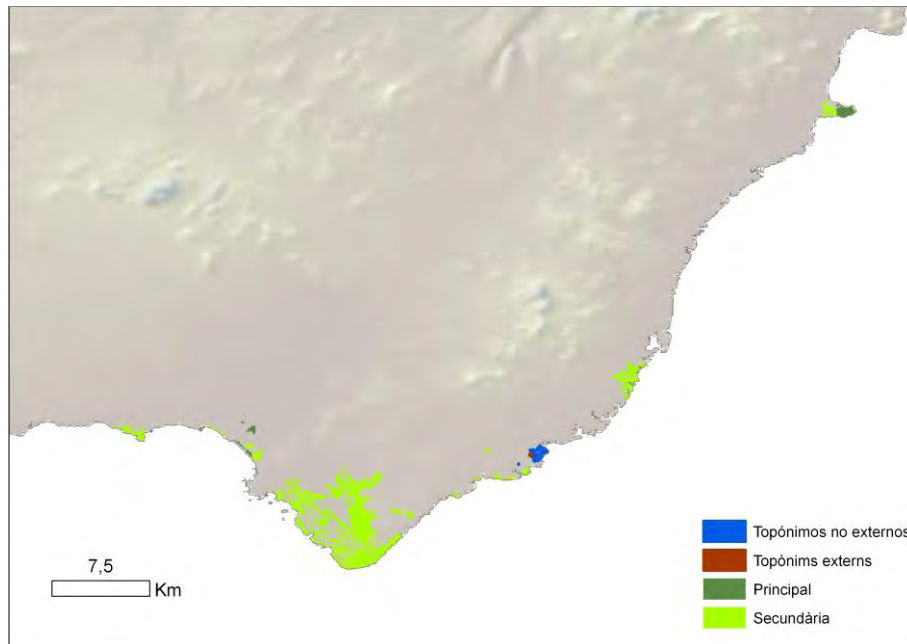

Fig. 4. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *savin* (*Juniperus phoenicea*) a la zona sud de Mallorca. S'assenyala el polígon extern (en vermell) a l'àrea de distribució de l'espècie com a dominant en tessell·les del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

Per vegetació intrazonal hidròfila, les comunitats de major nivell correspondrien a *Tamarix spp.*, alternant amb agrupacions d'halòfits i amb possibilitat d'entrada de *Populus alba* al tipus halohidròfil (si bé els matollars de salobrar constituïrien la fase més evolucionada en zones amb alta concentració de sals).

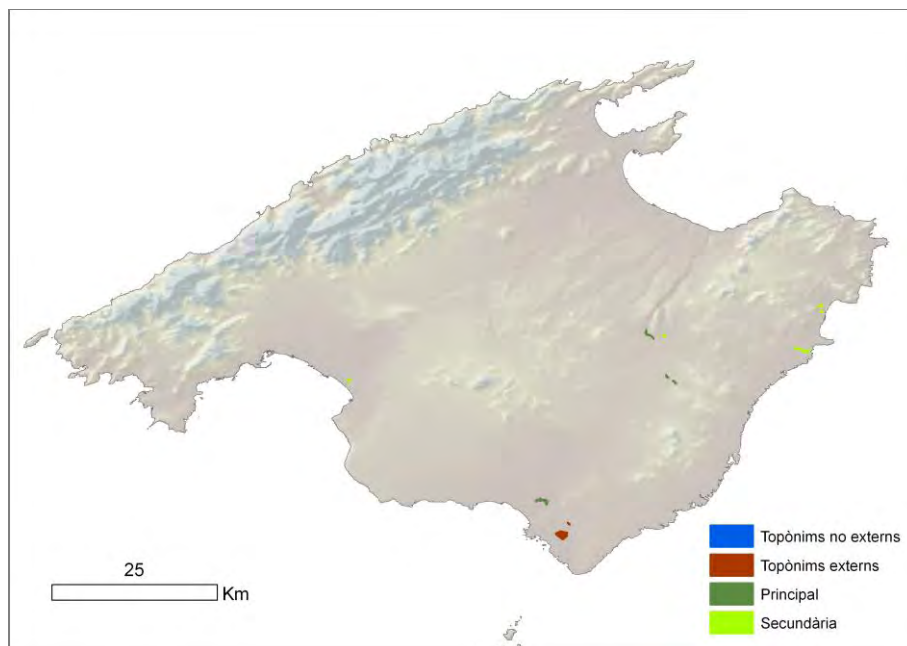

Fig. 5. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *tamar*, interpretats com a relatius a la presència de *Tamarix* com a espècie principal. S'assenyalen els polígons (en vermell) exteriors a l'àrea de distribució de l'espècie com a (co)dominant en tessell·les del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

En lleres d'aigua no salobre, hi hauria galeries i boscatges arboris amb *Populus nigra*, *Fraxinus angustifolia*, *Ulmus minor* i/o *Populus alba* en punts més càlids, sense excloure les comunitats arbustives de *Vitex agnus-castus* ('aloc' o 'alís'). La presència d'aquestes espècies està implícita, respectivament, a: *es Tamarell de sa Bassa* (Campos), *Cala des Tamarells* (Capdepera), *es Tamarells (ses Salines)*, aquest últim, exterior a l'àrea (Fig. 5); *Torrent des Pollès* (Artà i Capdepera), *Sèquia des Polls* (Muro), són exteriors *Poll (Felanitx)*, *Canal de Polls* (Muro), *Cas Poll*, *Hort des Polls*, *d'en Poll* (Porreres), *Canal de Polls (sa Pobla)*, *Son Oms* (Campos), *Son Oms Nou i Vell* (Palma), *Pou de l'Om* (Pollença), *Son Oms [Colomer]* (Porreres), *Torrent des Oms* (Santanyí), i no hi ha toponímia al·lusiva al fleix. Les escasses

poblacions de *Vitex* no tenen correspondència toponímica a les bases consultades (com la menorquina *es Alocs* de Ferreries), encara que potser se li podria assignar el topònim *Estany de ses Font de n'Alis*, més aviat patronímic.

Hi ha dues referències toponímiques interessants a *Pou d'en Gatell* (*Campanet*) i a *Comellar des Gatells* (*Felanitx*), que potser poden referir-se a un altre component arbori o subarbori hidròfil: *Salix fragilis*, citat a Mallorca, dels quals el nom més comú en l'àrea de parla catalana és salze, saule o vimenera. Gatell se sol aplicar al seu congènere *S. atrocinerea*, absent en la flora mallorquina, i també a *Launaea cervicornis*, un element típic del matollar espinós encoixinat i arohalòfil dels penya-segats litorals (socarrells), no llunyans al punt de localització que mostra la cartografia toponímica de la IDEIB (Fig. 6) i on no sembla que hi concorrin circumstàncies ecològiques favorables per la presència d'hidròfils estrictes. Seria interessant analitzar amb més detall i profunditat aquesta denominació.

Fig. 6. Ubiació puntual del topònim *Comellar des Gatells* (*Felanitx*), proper a penya-segats costaners on pot haver-hi presència de matollar espinós encoixinat (socarrell). Font: Servei de Nomenclador de la IDEIB (http://ideib.caib.es/IDEIB_WFS-G/)

Progressions i salts evolutius progressius. Succeeixen quan cessa un tractament, baixa la seva intensitat o quan disminueix l'explotació natural. Actualment, els canvis progressius comporten la complicació de l'estructura vertical (augmenta el nombre d'estrats, s'eleva la talla dominant) o horitzontal (s'espesseixen les masses), essent els canvis de composició més difícilment observables en terminis curts, de manera que, mantenint-se els components principals, les masses accedeixen a majors nivells de maduresa, en salts discrets. S'observa progressió en l'espessiment del sotabosc d'alguns pinars i alzinars o en la colonització gradual de les garrigues per elements arboris. Com a exemple, a la Fig. 7 es mostra la correspondència de les superfícies cadastrals adscrites a la denominació «garriga» segons la superposició amb el Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 25 000, que, en l'actualitat i d'acord amb el mapa temàtic indicat, sustenten mosaics o barreges d'alzinar, pineda i olivar en aprofitament o abandonades.

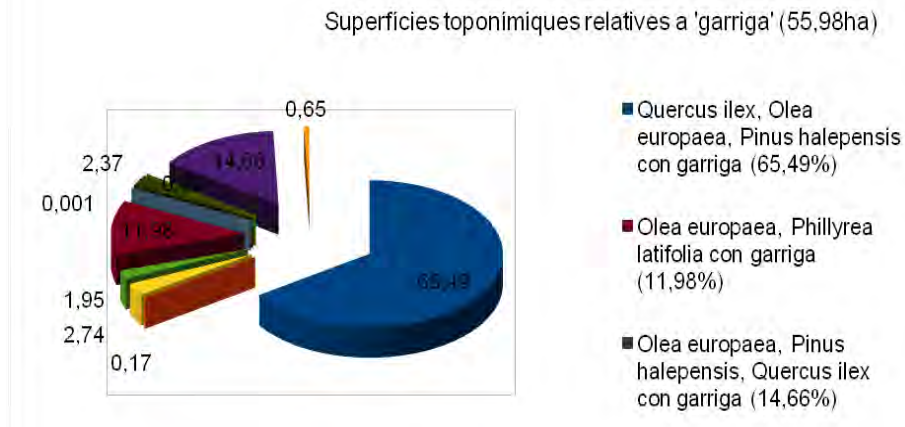

Fig. 7. Repartiment superficial de comunitats vegetals (fins a tres components principals) a les àrees cadastrals adscrites a la designació de «garriga» per intersecció amb el Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 25 000.

El sentit progressiu concebut com a positiu ha de tenir en compte que l'eliminació total de l'acció humana situa les fitocenosis en condicions no naturals, si s'assumeix que la vegetació, i en particular la mediterrània, ha coevolucionat i s'ha expandit amb l'home. Els sinfitotopònims testimonien que almenys en èpoques històriques i des de l'edat mitjana —límit temporal passat per a la majoria dels noms dels paratges—, hi ha elements comunament trobats al paisatge actual (pinars, garrigues).

L'evolució s'atura (retard) per explotació moderada en les agrupacions més madures, com en els alzinars de la serra de Tramuntana, en què una tradició ramadera amb ús de foc per provocar el rebrot pasturable en garrigues i carritxeres, combinada amb l'extracció de llenyes en masses arbòries suposava una estabilitat forçada que es pot veure alterada, en desaparèixer els agents principals, cap a una major maduresa si comencen a agregar-se elements ennoblidors.

Regressions des de la vegetació madura, salts evolutius regressius, estabilitzacions/bloquejos i atenuacions del dinamisme. Les primeres es desencadenen per sentits dels canvis inversos al cas anterior. La sobrecàrrega ramadera o la sobre població són els factors més rellevants. La regressió pot comportar un procés encara més intens de *degradació*, tant més avançada com més greus siguin els efectes dels agents degradants, donant pas als salts evolutius regressius. Aquests salts evolutius o passos a estadis de maduresa mitjana o baixa, queden indicats per la presència d'alguns grups de topònims, relacionats amb espècies habitualment subarbuscives (1,5-3 m), de talla mitjana (0,5-1,5 m) o baixa (menor de 0,5 m), característiques d'agrupacions vegetals que poden ser englobades en el terme de *garriga*.

Com a termes genèrics, les garrigues són comunitats mixtes amb participació de múltiples elements codominants. La seva estabilització dinàmica està relacionada amb el seu aprofitament (extracció de material llenyós i ramaderia, principalment) i amb cicle recurrent amb el foc natural o, sobretot, induït. Al mapa de la Fig. 8 es mostra la significativa superfície ocupada per aquest tipus de coberta a Mallorca, així com alguns polígons cadastrals amb designació al·lusiva que en l'actualitat no sustenten aquest tipus d'agrupació, almenys com a dominant, i que es corresponen amb els topònims *Garriga (Binissalem)*, *Garriga (Consell)*, *Can Garriga (Marratxí)*, *Sa Garriga (Palma)*, *Garriga (Sa Pobla)*, *Garriga (Santa Eugènia)* i *Garriga (Sencelles)*.

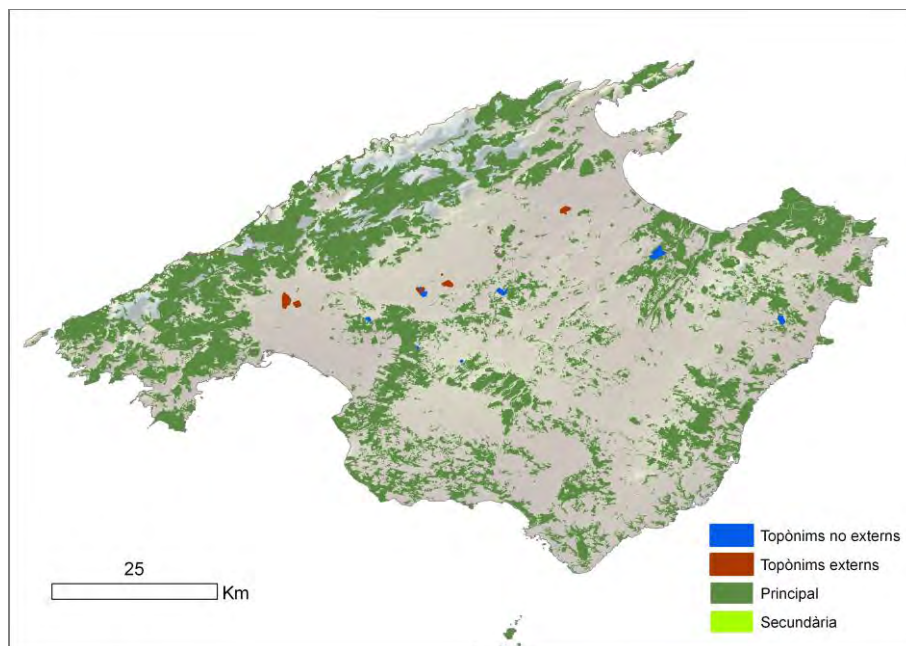

Fig. 8. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *garrig-/garriga* a Mallorca. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució de l'espècie com a dominant en tessel·les del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

Una variant de l'ullastrar és la garriga de tipus *marina*, agrupacions dominades per l'*Olea europaea sylvestris* i amb participació apreciable, fins i tot codominant, d'altres espècies arbòries i arbustives de caràcter termòfil. Abunden a la franja meridional insular, i penetren en certes àrees de la plana central. Arriben a talles arbustives i subarbuscives i conformen masses de densitat mitjana, o mitjana-baixa a la zona litoral, on destaquen les *marines* amb la tríada de dominants *O. europaea sylvestris-Pistacia lentiscus* (mata)-*Cistus monspeliensis* (estepa), de vegades molt aclarides per efecte del pasturatge i sovint en barreja amb rodals de pinar. Amb talles encara menors es troben les *marines baixes* en estacions més seques i amb pitjors sòls o sota explotació més intensa. Es tracta d'una denominació geogràfica en el sentit que es refereix a la localització propera al

mar, i per tant, els topònims poden tenir una altra accepció. Fem servir aquest apel·latiu al Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 200 000 (LÓPEZ LEIVA, 1995) per discriminar les tesselles amb aquesta fesomia característica. Els noms de paratges cadastrals amb aquesta arrel lèxica i que es troben fora de la seva àrea de distribució són *Sa Marina (Alcúdia)*, *Marina (Algaida)*, *Son Serra de Marina (Artà)*, *Sa Marina (Banyalbufar)*, *Marina (Campos)*, *Na Marina i Vinya (Deià)*, *Sa Marineta (Deià)*, *Marina Son Gaia (Felanitx)*, *(sa) Marineta (Manacor)*, *Vista Alegre Marina (Manacor)*, *Son Serra de Marina (Petra)*, *Marina (Pollença)*, *Marina (Porreres)*, *Marineta (Sant Llorenç des Cardassar)*, *Son Serra de Marina (Santa Margalida)*, *sa Marina (Santanyí)*, *Marina Gran (Santanyí)*, *Marina Gran (ses Salines)*, *Rota de sa Marina (ses Salines)*, *sa Marina (Valldemossa)* (Fig. 9).

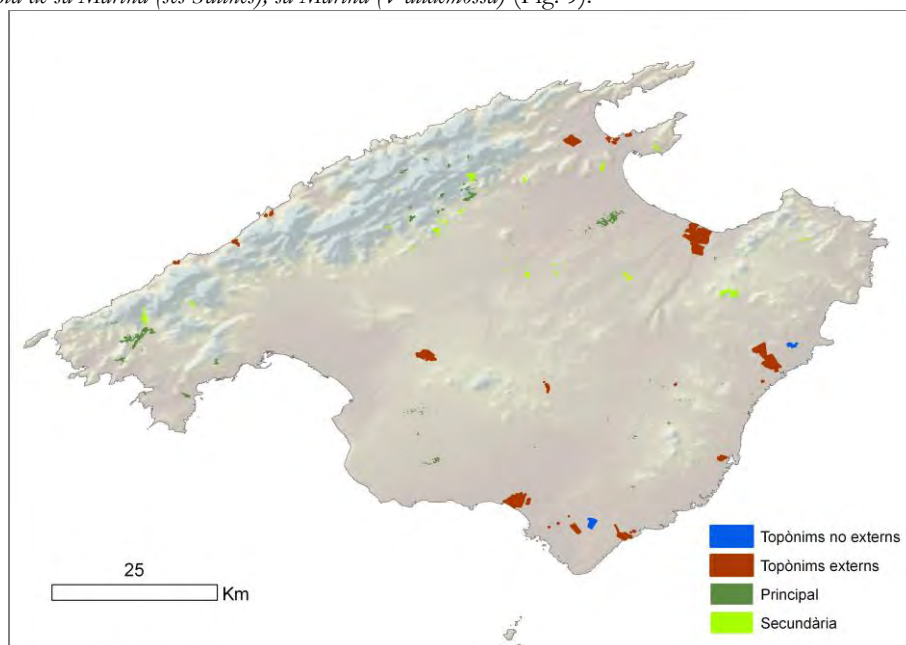

Fig. 9. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *marina* a Mallorca. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució actual de les *garrigues* com a comunitat dominant en tesselles del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

- *Pistacia lentiscus*. La mata per excel·lència es troba citada als topònims *Torrent de sa Mata (Alaró)*, *sa Mata des Marquès*, *sa Mata Nova (Algaida)*, *Cala Mata (Artà)*, *Puig de sa Mata (Artà)*, *Talaia de sa Mata Grossa (Búger)*, *Torrent de na Mata (Calvià)*, *Punta de sa Mateta (Felanitx)*, *Coma des Matar (Lloseta)*, *ses Mates Negres (Manacor)*, *Torrent de ses Mates (Marratxí)*, *Pla de les Mates (Pollença)*, *Matar Gran (Santanyí)*. Són localitzacions no coincidents amb garrigues les *des Matar (Alcúdia)*, *Can Matas (Esporles) (patronímic)* i *(Son) Mata Negra (Felanitx)*.

És interessant el terme *Puig de Ses Mates Veres (Campanet)*, referit al seu congènere caducifoli *P. terebinthus*, la presència a l'entorn del qual vam poder comprovar en els treballs de camp del Mapa Forestal d'Espanya a escala 1 : 200 000 a Mallorca el 1994. Els noms d'arrel llet (r) isc- (lletiscle, lletisca, lletrisca) no es troben a les bases consultades, tot i que sí a Eivissa: *Puig Lletrisca a Sant Josep de sa Talaia*.

- *Quercus coccifera*. El nom mallorquí per al garric és coscoll (BONNER, 1994), que apareix al *Cosconar (?) (Escorca)*, *Coscois (Marratxí)*, *es Coscoiar (Muro)*, *Coscois (Santa Maria del Camí)*, com a topònims externs (Fig. 10)

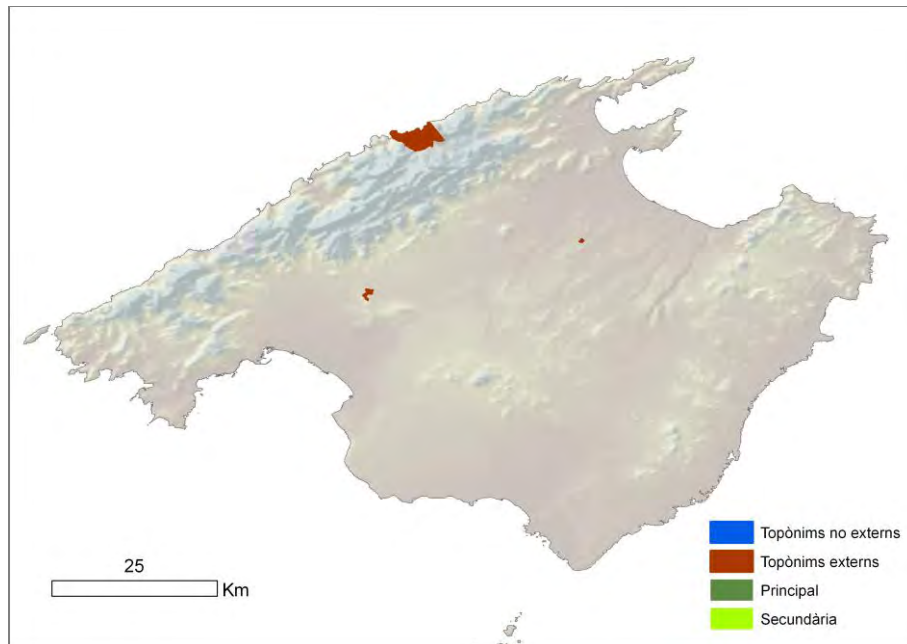

Fig. 10. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *coscoll* a Mallorca. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució de l'espècie *Q. coccifera* com a dominant en tesselles del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

- *Arbutus unedo*. La toponímia reflecteix la seva presència en paratges localitzats sense predomini actual (Fig. 11) a (*s'*)*Arbossar* (*l'Arbossar* a l'IDEIB, referit també a un torrent) i el probable patronímic *Son Arbós* (Algaïda). La IDEIB esmenta aquest mateix nom a *Artà*, així com *s'Arboçar* (*Banyalbufar*) i *Torrent de s'Arboçar* (*Sant Llorenç des Cardassar*).

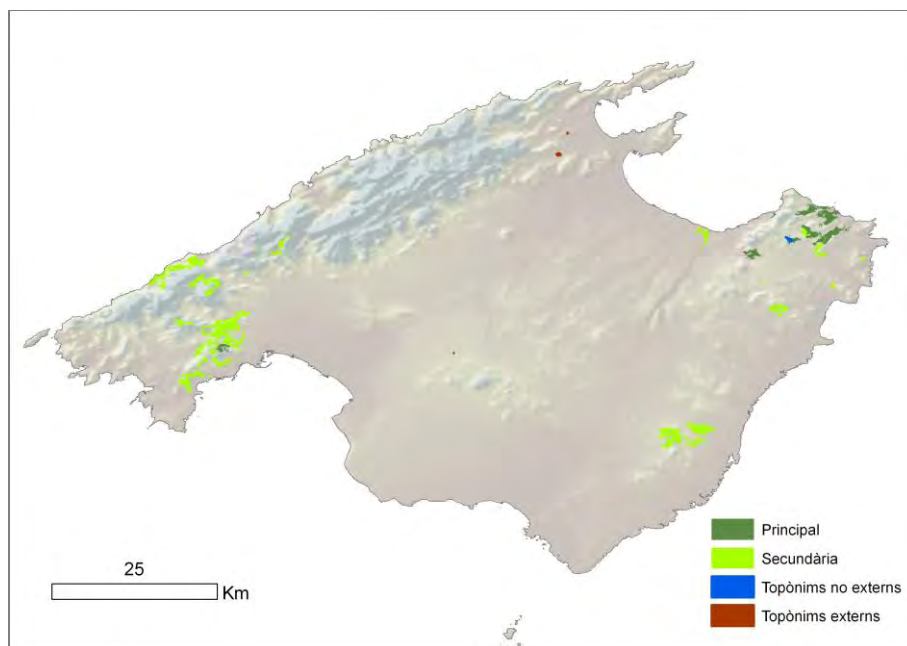

Fig. 11. Polígons cadastrals relacionats amb l'arrel lèxica *arboç* (*Arbutus unedo*) i les seves variants a Mallorca. S'assenyalen els polígons (en vermell) externs a l'àrea de distribució de l'espècie com a dominant en tesselles del Mapa Forestal d'Espanya 1 : 25 000

- *Chamaerops humilis*. Element abundant a les garrigues més termòfiles, es troba en *es Garballó* (*Santanyí*).
- *Myrtus communis*. De la murta en queden diversos testimonis de noms geogràfics com *Puig de sa Murta* (*Artà*), *Puig de sa Murtera* (*Felanitx*), *Cala Murta*, *Puig de sa Murtereta*, *sa Murtera d'en Vives* i *sa Murtera Vella* (*Manacor*), *Cala Murta* i *Pla de les Murteres* (*Pollença*).

- *Phillyrea*. Aquest gènere dona el topònim extern *Aladern (Capdepera)*. A la base de l'IDEIB es troben *Putxet des Aladerns (Selva)* i *Torrent de s'Aladernar (Alcúdia)*. Espècie propera per heliofilia i termofília és *Viburnum tinus*, que potser podria haver quedat a *Oriole (Alcúdia)*, nom de l'espècie (BONNER, 1994), encara que sembla més antropònim.
- D'altres espècies integrants de les garrigues hi ha topònims com *Romani (Porreres)* (extern), *Puig des Romani (Alcúdia)* i també *Felanitx*, *Canal dels Romanins (Pollença)*, *Comellar des Romanins (Puigpunyent)*. Les lleguminoses retamoides donen *Puig de sa Ginesta (Cabrà)* i les espinoses *Puig de ses Gatoves (Capdepera)*. Els espinosos encoixinats queden a *Son Eriçó (Llucmajor)* i *s'Eriçó (Santanyí)*.

En garrigues més mesòfiles, apareixen les molt localitzades poblacions de boix *Buxus balearica*, present en els topònims *es Boixos (Deià)*, *Puig des Boix (Escorca)*, *Canal dels Boixos (Pollença)* i *Puig des Boixos (Valldemossa)*. L'argelaga *Calicotome spinosa* es troba al *torrent de s'Argelagar (Escorca)*, *Puig de s'Argelaga (Felanitx)* i *s'Argelagar (Inca)*.

En totes aquestes garrigues, la supressió de l'acció humana pot activar els processos dinàmics de canvi, i de vegades pot propiciar esdeveniments extrems «rejuvenidors», recurrents o amb incidència cíclica —com els incendis. A Mallorca, es pot observar la substitució de pinedes incendiades per garrigues que, per recurrència del foc, passen a carritxeres (massís d'Artà).

Salts evolutius progressius de màxima intensitat són la instal·lació de cultius agrícoles, herbacis o llenyosos. En donen mostra els topònims referits a espècies arbòries cultivades com l'olivera (*Olea europea*), la figuera (*Ficus carica*), l'ametller (*Prunus dulcis*), la noguera (*Juglans regia*). En sentit oposat, es dona la progressió gradual en la colonització d'antigues vessants abancalades amb cultius d'olivera que, quan són abandonats, van sent colonitzats per agrupacions arbustives (garrigues) o directament per pinedes; en el cas de les oliveres, es registra cartogràficament la seva desaparició a *Ses Oliveres (Banyalbufar)*, *s'Olivaret (Campanet)*, *Son Oliver (Campos)*, *Can Olive [sic] (Deià)*, *Oliveres i Son Oliver (Felanitx)*, *Olivar Major (Fornalutx)*, *s'Olivar (Mancor la Vall)*, *Camí Olivaret (Marratxí)*, *Comuna Can Oliver (Muro)*, *Camí Olivaret (Palma)*, *Hort de Son Oliver (Palma)*, *Camí de s'Oliva (?)* i *camí de Son Oliver (Porreres)*, (*s'*) *Olivar (Porreres)*, *s'Olivera (Porreres)*, *Olivar de Fenàs (Sóller)*, *Olivar Major (Sóller)*, *Oliveres (Santanyí)*.

La degradació avançada de les cobertes vegetals naturals cap a les ruderals i arvenses i les nitròfiles es reflecteix en derivats de fonoll o de card: *Son Fonoll (Campos)*, *Puig des Cards (Campanet)*, *Coll des Cards (Escorca)*, *Sant Llorenç des Cardassar*.

CONCLUSIONS

L'encreuament de cartografia forestal amb informació toponímica adscrita a superfícies pot posar de manifest la permanència o transformació de les unitats elementals del paisatge vegetal al llarg del temps. La disponibilitat de dades cadastrals no referides a punts sinó a polígons defuig l'inconvenient de l'ús d'«etiquetes toponímiques» amb contorns imprecisos de les àrees designades amb el nom. Són variades les limitacions del maneig d'aquesta informació cadastral, encara no depurada a la transcripció, de fiabilitat de vegades incerta i amb adscripció controvertida d'àrees que entren sota una mateixa denominació. Al Mapa Forestal utilitzat, l'absència de menció a certes espècies no significa que no existeixin en cada tessella, ja que només es registren les principals o dominants. Tot i això, i salvant les mancances de les fonts bàsiques, la metodologia es revela molt il·lustrativa d'un procediment d'anàlisi, a la vegada toponímica i ecològica, que posa de manifest les tendències evolutives de les agrupacions. Mentre que la història de la influència humana és també un factor molt condicionant del paisatge vegetal actual, la toponímia ajuda a buscar indicis dels canvis d'aprofitament, de les transformacions del paisatge, de la seqüència de canvi i successió de la vegetació. A la conceptualització de la dinàmica, sovint excessivament teòrica i fins i tot il·lusòria, és útil disposar de referències certes a espais geogràfics amb denominacions evocadores de poblacions i cobertes vegetals. Els topònims són indicadors de característiques geobotàniques molt arrelades als territoris, en aquest cas el mallorquí. Pinedes, alzinars i garrigues són sinfitotopònims ben presents, com s'ha vist, en la interpretació i designació del paisatge, i les tendències d'evolució queden d'alguna manera suggerides mitjançant una cosa tan senzilla i complexa alhora com el nom que van triar els habitants d'un lloc per reconèixer-les i atorgar-los una identitat.